

Kültepe Metinlerinde Geçen ve Vâde Tarihlemesi Olarak Kullanılan Eski Asur Takvimi Ay Adlarının Miladi Takvimdekilerle Karşılaştırılması

Yusuf Kılıç*

ORCID-0000-0001-8024-8521

Ashhan Çayrak**

ORCID-00000-0002-9491-6348

Öz

Kültepe'de yapılan kazılar esnasında yaklaşık 25.000 Eski Asur dilinde yazılmış çivi yazılı tablet ele geçirilmiştir. M.Ö. II. binyılın ilk çeyreğine tarihlenen bu tabletler sayesinde Asur ve Anadolu halklarının siyasi, sosyal ve ekonomik hayatları hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Kültepe Tabletlerinin konusunu daha çok borç senetleri oluşturmaktadır. Borç işlemlerinde, borcun ödenmesi gereken vade, kimi zaman Anadolu'da yerli halkın hasat zamanına göre zirai tabirlerle, kimi zaman da Eski Asur Takvimine göre düzenlenmiştir. Dolayısıyla borç senetlerindeki bazı vade başlangıç ve bitiş tarihlemelerinin Eski Asur takvimine göre yapılması, bu takvimdeki ay adlarının öğrenilmesini sağlamıştır. Ayrıca Kültepe tabletleri ve Asurlulara ait daha birçok yazılı kaynaktan anlaşıldığı üzere Eski Asur Takvimi her biri 30 veya 31 günlük olan 12 aydan oluşmaktadır. Çalışmada Eski Asur Takvimi'ndeki bir yıllık ay sıralaması tablo üzerinden gösterilmiştir. Ayrıca ay adlarının etimolojisi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Asur, Kültepe Tabletleri, Ay İsimleri.

Gönderme Tarihi: 01/11/2019

Kabul Tarihi:27/12/2019

* Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-Posta:ykili@pau.edu.tr

**Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, tarih ABD Doktora Öğrencisi,E-posta: aslihancayrak07@gmail.com

Comparison of the Old Assyrian Calendar Month Names Used in Kültepe Texts and Used as Maturity Dates with Those of The Gregorian Calendar

Abstract

Approximately 25.000 Old Assyrian cuneiform tablets were found during excavation in Kültepe. Thanks to this tablets that dated to B.C. the first quarter of a thousand, we have informations about Anatolias people political, economical life. The topic of Kültepe tablets is more about debt securities. In debt securit, poyable was sometimes determined according to Anatolia's people harvest time, sometimes, it was determined according to Old Assyrian calendar, this provided learning of the names of month in this calendar. As we known in Kültepe tablets and Assyrian's written sources, Assyrian calendar consists of 12 months that each has 31 or 30 day. The order of one year in the Old Assyrian calendar is shown in work. Also, the etymology of the month names was made.

Keywords: Old Assyrian, Kültepe Tablets, Moon Names.

Received Date: 01/11/2019

Accepted Date: 27/12/2019

Сравнение названий месяцев в упомянутом в текстах Кюльтепе древнем Ассирийском календаре с Григорианским календарем

Резюме

В результате раскопок в Кюльтепе было обнаружено около 25 000 клинописей на древнем ассирийском языке. С помощью этих табличек, датированных первой четвертью II тысячелетия до н.э., удалось получить сведения о политической, социальной и экономической жизни Ассирии и Анатолии тех времен. Основная часть содержания посвящена долговым документам. В них, в зависимости от времени сбора урожая местным населением, с использованием сельскохозяйственной терминологии были указаны сроки исполнения долговых обязательств в процессе долговых операций в соответствии с древним ассирийским календарем. Другими словами, использование датирования начала и конца исполнения обязательств в долговых документах с помощью ассирийского календаря позволило изучить названия месяцев. Так, из найденных в Кюльтепе клинописей и других письменных ассирийских источников стало ясно, что древний ассирийский календарь состоял из 12 месяцев, каждый из которых имел 30 или 31 день. В данной статье приведена таблица с упорядоченным списком месяцев древнего ассирийского календаря и этимология данных названий.

Ключевые слова: Древняя Ассирия, клинопись Кюльтепе, названия месяцев.

Получено: 01/11/2019

Принято: 27/12/2019

Giriş

M.Ö. 2. binyılın ilk çeyreğine tekabül eden dönemde, Kuzey Mezopotamya'daki Asur Devleti'nin tüccarları iklimi elverişli, yer altı kaynakları bakımından zengin Anadolu topraklarına gelip yerli beylerin izinleri dâhilinde yerleştikleri mahallede ticari faaliyetlere başlamışlardır. Ayrıca beraberlerinde çivi yazısını getirip yazılı kayıtlar tutarak Anadolu'nun tarihi devirlere girmesini sağlamışlardır. Onların oluşturdukları yazılı kayıtlar Kültepe Tabletleri olarak isimlendirilmektedir. Kültepe tabletlerinden Asurlu tüccarların ticari faaliyetlerinde kendi ticari geleneklerini, takvimlerini, ölçü ve tartı usullerini, kredi borç/faiz sistemlerini uyguladıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca bunlar Asur'dan getirdikleri kalay madeni ve kumaşlar dışında Anadolu içinde de kumaş ve bakır ticaretiyle uğraşmışlardır. Yerli beyler yasakladıkları bazı madenler dışında onların ticaretine engel olmamışlardır. Asurlu tüccarların özellikle fiyatlar konusunda ve faiz uygulamasında tam bir içinde hareket ettikleri gözlenmektedir.¹ Yerli halk ile tüccarlar arasındaki iletişim ise daha çok gündelik alışveriş, borç alıp verme ve evlilik gibi farklı kültürel olaylarda kendini göstermektedir.² Söz konusu kültürel olayların merkezinde ticaret vardır. Bu noktada yerli halk ile tüccarlar arasında borç alıp verme işlemlerinde borç alan tarafın genellikle yerliler olduğu ve nadiren tüccarların borç aldığı bilinmektedir.

Bu noktada çoğunluğu ticari senet durumunda olan çivi yazılı belgelerden Anadolu'da borçların ödenmesinde sosyal, siyasi ve zirai olayların tarihleme olarak kullanıldığı görülmektedir. Nitekim kralın mabetleri ziyaret zamanlarının, kralın tahta oturduğu zamanın, kralların ölüm zamanlarının, salgın hastalık süreçlerinin ve belli tarımsal aktivite dönemlerinin tarihleme olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.³ Ayrıca Asurlular söz konusu borç alıp verme ve kredi işlemlerini kayıt altına alırken, mevsimsel faaliyetlerle bağlantılı olarak⁴ gün, ay, yıl şeklindeki geleneksel zaman

¹ Hasan Ali Şahin, "M.Ö. II. Bin Yılın İlk Çeyreğinde Anadolu'nun En Önemli Ticaret Merkezi Olan Kaniş Kârumu Levantinizmin İlk Örneği Midir?", 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara (2012): 2898.

² Hatice Gül Küçükbezi, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar İle Anadolu Halkı Arasında İlişkiler", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 26 (2011): 2.

³ Geniş bilgi için bkz. Salih Çeçen, "Yerli Kralların Mabetleri Ziyareti ve Çıkan Neticeler", *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirisi*, Çorum (1998), Salih Çeçen, "Koloni Devri Anadolu'sunda, Tarihi ve Sosyal Olayların Asurlu Tüccarlar Tarafından Tarihleme Olarak Kullanılışı", *Ankara Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35, Ankara (1991).

⁴ Cécile Michel, "The Day Unit Within The Old Assyrian Calendar", (ed. in Ş. Dönmez), *Studies Presented in Honour of Veysel Donbaz, Hal Archives-Ouvertes Ege Publications*, İstanbul (2010): 217.

dilimlerini kullanmışlardır. Borç senetlerini ise çoğunlukla bir ay ve yıl süresine göre düzenlemişlerdir. Bu bağlamda kredi sözleşmelerini tarihlendirmede daha çok Anadolu'nun mevsimsel durumuna göre tespit ve isimlendirmesi yapılan ziraî takvim kullanılmıştır. Bu tarımsal olaylar tohumlamadan harmanlamaya kadar birçok tarımsal olayı takip etmektedir. Tarımsal takvimi kullanan kredi sözleşmeleri, ağırlıklı olarak sonbaharda ekilen ve ilkbaharın sonunda hasat edilen arpa ve buğday veya sonbaharda olgunlaşan çeşitli meyvelerle ilgili ilgilidir. Öyle ki, yerlilere ait birçok senette borcun hasat zamanında (ina harpim), bağ bozumunda (ina qitip kirānim)⁵, orak tutma zamanında (ina şibit nigallim), hububatın dolgunlaşması zamanında (ina kubur uṭṭatim) ödeneceği şeklinde ziraî tabirler kullanılmıştır.⁶ Borcun ödeme zamanının ilkbaharın sonundaki hasat mevsimi veya sonbahardaki meyve hasadı zamanı olarak tespit edilmesinin sebebi borçlunun borcunu ödemek için maddi kudreti elde etmesini beklemek şeklinde izah etmek mümkündür.⁷ Tüm bunlarla birlikte borç senetleri düzenlenirken Eski Asur Takvimi'nin de borcun ödenmesi gereken zamanı ve kredi sözleşmelerinin tarihlendirilmesinde kullanıldığı görülmektedir.⁸ Bu vesile ile Kültepe'den gün yüzüne çıkarılan ticari nitelikli belgelerde Asurlular arasında kullanılan takvimdeki ay isimleri hakkında bilgi edinilmektedir. Takvimde yer alan ay adlarının Güney Mezopotamya'da kullanılan çağdaş ve erken ay isimlerinin yanı sıra, Kuzey Mezopotamya ve Suriye'de bulunan eski takvimlerdeki ay isimleri ile arasında benzerlik bulunduğu gözlemlenmektedir. Buna rağmen Asur'un, Güney Mezopotamya'daki III. Ur Hanedanlığı'nın takvimini kullanmayarak kendi takvimini oluşturduğu anlaşılmaktadır.⁹ Bununla birlikte Kültepe'den elde edilen çivi yazılı kaynaklar Anadolu'da tarımsal uygulamaların yapıldığına dair bilgiler verse de hangi ayın doğru mevsimi gösterdiği henüz tartışma konusudur. İşte bu durumu açıklığa kavuşturma adına gösterilen çabanın sonucunda Eski Asur Takvimi'ndeki ay adlarının mevsimsel faaliyetlerle olan ilişkisinden hareketle yılın hangi gün aralıklarına denk geldikleri ve bunların Miladi Takvimdeki ay isim karşılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

⁵ Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sabahattin Bayram, "Kültepe Tabletlerinde Geçen Yeni Bir Vâde İfadesi ve Çıkan Neticeler, *X. Türk Tarih Kongresi*, II, Ankara: (1986).

⁶ Cahit Günbattı, *Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017, 93.

⁷ Lütfi Gürkan Gökçek- Gülbin İnce, "Asur Ticaret Kolonileri Çağ'ında Anadolu'da İnanç Sistemi", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, XII, sy.1-2 (2016): 49.

⁸ Michel, "The Day Unit Within The Old Assyrian Calendar", 222.

⁹ Eva Cancik- Kirschaum- J. Cale Johnson, "Middle Assyrian Calendars", *In: State Archives of Assyria Bulletin*, XIX, Padova (2011-2012): 98.

Bu bağlamda her ne kadar Eski Asur Takvimi'nin sonbahar ekinoksunun 23 Eylül ile kış dönümünün zamanı arasında 21 Eylül'de başlamış olduğu iddia edilse¹⁰de Eski Asur Takvimi'ndeki ay sıralamasında 10. Ay olarak gösterilen *Te'inātum* ayının Anadolu mevsimsel şartlarında 23 Haziran- 23 Temmuz tarihleri arasındaki 30 günlük zamana denk geldiğinin kabul edilmesiyle o dönemin Asur Takvimini Miladi Takvime uyarlamak mümkün olabilmektedir. Zira *Te'inātum* tabiri Akadca olup, Asur ve Babil dillerinde de kullanılmıştır. Ayrıca Kur'an Arapçasında da karşımıza çıkan bu sözcük incir anlamındadır. Dolayısıyla *Te'inātum* ayı incirlerin olgunlaştığı ay olmalıdır. Bu noktada *Te'inātum* ayını esas alarak Eski Asur takvimindeki ay isimleri ve onların sıralamasını Miladi Takvimdekilerle mukayese ettiğimizde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Sıra No:	Eski Asur Ay Adı	Miladi Ay Adı (Zaman Aralığı)
1	<i>Bēlet-ekallim</i>	23 Eylül- 23 Ekim
2	<i>(Narmak Aššur) ša Sarrātīm</i>	23 Ekim- 23 Kasım
3	<i>(Narmak Aššur) ša Kēnātīm</i>	23 Kasım-23 Aralık
4	<i>Mahhur ilī</i>	23 Aralık- 23 Ocak
5	<i>Ab šarrāni</i>	23 Ocak- 23 Şubat
6	<i>Hubur</i>	23 Şubat- 23 Mart
7	<i>Şip'um</i>	23 Mart- 23 Nisan
8	<i>Qarrātum</i>	23 Nisan-23 Mayıs
9	<i>Kanwarta</i>	23 Mayıs- 23 Haziran
10	<i>Te'inātum</i>	23 Haziran-23 Temmuz
11	<i>Kuzallu</i>	23 Temmuz- 23 Ağustos
12	<i>Allānātum</i>	23 Ağustos- 23 Eylül

Diğer taraftan çivi yazılı metinlerden anlaşıldığı kadarıyla Eski Asur Takvimi'nde (*warhum*, yeni ay) muhtemelen yeni ayın görüldüğü ilk güne (*SAG ITI. KAM*) adı verilmektedir. Aynı zamanda Eski Asur Takvimi'nin *warhum* ve 29 ya da 30

¹⁰ Cancik v.dğr., "Middle Assyrian Calendars", 115.

günlük 12 aydan oluşan takvim olduğu görülmektedir.¹¹ Eski Asur ayları genellikle kredi sözleşmesi tarihlemelerinde kullanılmaktadır. Ancak aylara göre zaman hesaplaması Asur'dan gönderilen mektuplarda da bulunmuştur.¹² Ayrıca tabloda bariz bir şekilde görüleceği üzere Eski Asur Takvimi'nin birinci ayı olan *Bēlet-ekallim* Miladi Takvimde 23 Eylül-23 Ekim tarihleri arasındaki 30 günlük zamanla eşleştirilmiştir. Bu tür bir ay ve gün taksimatında 23. gün kavramının öne çıkarılmasındaki temel mesele Eski Asur Takvimi'nin ikinci ayı olarak tabloda gösterilen (*Narmak Aššur*) *ša Sarrātim* ayının 24. gününde kralın tanrı Asur adına yapılan beden temizliği ve dans ritüelleri eşliğinde taç giymesidir.¹³ Ayrıca Eski Asur Takvimi'nin ilk ayı olan *Bēlet-ekallim* Mezopotamya ve Anadolu mevsimsel şartlarında ekim işlerinin yapıldığı zamana denk gelmesidir. Nitekim tarımsal ürünü ekonomi ve besin kaynağının temeli olarak gören, Asur ve Anadolu toplumlarında tahılların ekim zamanının yeni yılın başlangıcı kabul edildiğini ve 12 aydan oluşan yıllık zamanın buna göre 30'ar günlük aylara bölündüğü gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Söz konusu takvimin kralların kült ziyaretleri ve mevsimsel olayların etkisiyle yapılan zirai faaliyetlerin yapılaş zamanları esas alınarak oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, ayların 30 günlük zaman aralıklarının tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Ayları isimleri ve yıl içerisindeki sıralamalarına göre inceleyecek olursak;

A. Vâde Tarihlemesi Olarak Kullanılan Eski Asur Takvimi Ay Adlarının Miladi Takvimdekilerle Karşılaştırılması

1. *Bēlet-ekallim*

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere Eski Asur Takvimi'nin birinci ayı *Bēlet-ekallim*'dir. Bu ay aralığı Miladi Takvimde 23 Eylül-23 Ekim tarihleri arasına denk gelmektedir.

¹¹ Jan Gerrit Dercksen, "Weeks, Months and Years in Old Assyrian Chronology", *Bibliotheca Orientalis*, 68, sy. 3-4 (2011): 237.

¹²Eski Asur Takvihttps://www.ishtartv.com/en/viewarticle,37896.html, Old Assyrian Calendar-Oxford Studies, 2016-03-22 18:40:24(01.12.2019).

¹³ CAD R, 113.

Akadca, *Ekallim* saray, *Bēlti Ekallim* ise kalıp olarak Saray beycesini anlamındadır. Ayrıca bu kalıbın vade ifadesinde kullanılması, bir kült festivalinin "kutlama ayı"na atıfta bulunduğunu¹⁴ düşündürmektedir.

Bēlti- ekallim kalıbının vade ifadesi olarak kullanıldığına dair örnek,

Aššur-emūqī ile *Aššur-dugul* arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan *Kt.c/k 1600* no'lu mektuptur. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

(öy.)...¹¹⁾ ù 10 1/3 ma-na KÙ.BABBAR¹²⁾ [a-n]a ší-ib-tim¹³⁾ [ha]-bu-là-ak-šu-um (ak.)²⁴⁾ wa-ší-ra / iš-tù²⁵⁾ İTU.KAM Be-el-ti-É.GAL^{lim26)} KÙ.BABBAR / a-na ší-ib-tim²⁷⁾ lá i-lá-ak¹¹⁻¹³⁾ Ayrıca 10 1/3 mina gümüşü faiz için ona borçluyum".²⁴⁻²⁸⁾ *Bēlti-ekallim* ayından (itibaren) gümüşe faiz işlemeyecek.¹⁵

Bēlti-ekallim kalıbının borç senedinin tanzim edildiği tarih olarak belirtildiğine dair örnek ise;

Lā-qēpum ile *Kula* arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan *Kt. c/k 1361* no'lu vesikadır. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

(öy.)¹⁾ 11 ma-na 10 GÍN AN.NA²⁾ Ku-lá a-na ELLATat³⁾ Lá-qé-pi-im⁴⁾ ha-bu-ul⁷⁾ İTU.1.KAM Bé-el-ti-É.GALLim¹⁻⁴⁾ Kula, 11 mina 10 sheqel kalayı *Lā-qēpum*'un kervanına borçludur.⁷⁻¹⁰⁾ *Bēlti-ekallim* ayı....¹⁶

2. (Narmak Aššur) ša Sarrātim

Eski Asur Takvimi'nin ikinci ayı'dır. Bu ay aralığı Miladi Takvimde 23 Ekim-23 Kasım tarihleri arasına denk gelmektedir.

Bu ay adı, Eski Asur Takvimi'ndeki *ITI narmak Aššur ša sarrātim* ayının kısaltması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu tür ay adı yazılışına Eski Asur ve Orta Asur belgelerinde rastlanmamıştır. Nitekim bu ay adı Eski Asur belgelerinde *ša sá* (DI) -*ra-tim* ve *ša sá* (ZA)-*ra-tim* şeklinde geçerken, Orta Asur versiyonu ise *ITI. ša sa-*

¹⁴ Cancik v.dğr., "Middle Assyrian Calendars", 99.

¹⁵ İrfan Albayrak ve Hakan Erol, *Kültepe Tabletleri IX-a*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2016, 80-90.

¹⁶ Albayrak ve Erol, *Kültepe Tabletleri IX-a*, 134-135.

ra-te ve *ITI. ša sa-ra-ti* veya *ša sa-ra-a-te*¹⁷şeklindedir. Bu ay adı kalıbının ilk sözcüğü olan *narmak(u)* ise banyo yapmak anlamındaki *ramaku* filinden türemiş olup, kralın hamamda temizlendikten sonra taç giydiği ayın 24. günü anlamına gelmektedir. *ša sarrāte/im* adının ikinci kısmının ise *sarru* "yalan söyleme"¹⁸ fiili ile ilgili olmadığı, daha çok *surrū*¹⁹ (to make circle) dans ederek daire yapmak anlamında olduğu görülmektedir. Bu noktada (*Narmak Aššur*) *ša Sarrātim*'in kralın ayın 24. gününde tanrı Asur adına yapılan beden temizliği ve dans ritüelleri eşliğinde taç giydiği ay olmalıdır.

(*Narmak Aššur*) *ša Sarrātim* kalıbının borç senedinin tanzim edildiği tarih olarak belirtildiğine dair örnek;

İštar-Lamassī, Karšini ve Alili ile yapılan borç senedi mahiyetinde olan Kt 94/k 1089 no'lu vesikadır. Söz konusu vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

¹⁾ 6 *GÍN KŪ.BABBAR*²⁾ ù 20 *ak-li*³⁾ *i-šé-er Kà-'ar-šī?[-ni]*⁴⁾ ù *A-li/li*⁵⁾ *İštar-Lá-ma-/šī*⁹⁾ *ITI.KAM ša sà-ra-tim*¹⁰⁾ *li-mu-um*¹¹⁾ *Ašur-i-mì-tí*¹⁻⁵⁾ *Karšini ve Alili, İštar-Lamassī'ye 20 somun ekmeği ve ayrıca 6 sheqel gümüş borçludur.*⁶⁻¹⁴⁾ *Aššur-imittī'nin limumunda Ša-sarrātim ayında.....*²⁰

3. (Narmak Aššur) ša Kēnātim

Eski Asur Takvimi'nin üçüncü ayı'dır. Bu ay aralığı Miladi Takvimde 23 Kasım-23 Aralık tarihleri arasına denk gelmektedir.

¹⁷¹⁾ Söz konusu ay adının Orta Asur Dönemi'ndeki yazılışı *IM 82992 34* no'lu çivi yazılı metinde geçmektedir. Metin ise şu şekildedir: ^{1)2) ME 48 [UDU. U⁸. MEŠ] 2) 45 UDU p[a-ra-tu.MEŠ] 3) 1 ME 82 UDU. NITÁ.MEŠ⁴⁾ 50 UDU. NIM. MEŠ⁵⁾ 4 MĀŠ. MEŠ⁶⁾ ŠU NIGÍN 5 ME 29 še-na.MEŠ⁷⁾ ša É.GAL-lim⁸⁾ ša ŠU¹e-ku-za LÚ.NA.GADA⁹⁾ ša[^{uru} at-] ma-ni¹⁰⁾ [x x x] ša li-me¹¹⁾ [1.d] be-er- [M] U-le-šēr¹²⁾ ša i-din-^da-šur¹³⁾ En pa-še-te e-šu-ru-ni¹⁴⁾ ITI ša sa-ra-a-te UD. 12. KĀM¹⁵⁾ [I]i-mu^{1.d} be-er-MU-le-[šēr]¹⁾ 248 koyun, 45 dişi kuzu, 182 kısırlaştırılmış koç, 50 erkek kuzu, 4 erkek keçi⁶⁾ Toplam: Saraya ait 529 sürüden [At] Mannu şehri sürü çobanı Ekuza sorumludur¹⁰⁾ Vali Iddi-Aššur'un incelemesini yaptığı Ber-šumu-lešir'in eponymi.¹⁴⁾ Ša-sarrāte ayının(VIII) 12. günü. Eponymi: Ber-šumu-lešir. Bahijah Kh. Ismail ve J. Nicholas Postgate, "A Middle Assyrian Flock-Master's Archive from Tell Ali", *Iraq* 70, (2008): 156}

¹⁸ Cancik v.dğr., "Middle Assyrian Calendars", 99.

¹⁹ CAD S,190.

²⁰ Mogens Trolle Larsen, *Kültepe Tabletleri VI-c*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014, 257.

Ša sarrātım de olduğu gibi Ša-kēnātım de yalnızca Eski Asur Dönemi'nde tasavvur edilen ay adının tam şeklinin kısaltmasını temsil etmektedir. Bunun aslı *ITI*. (*narmaku Aššur*) ša *kenātım* şeklindedir. *Kīnātu*, Asur ayı içinde *narmak Aššur ša kīnātım*, muhtemelen "normal" veya "gerçek" anlamından ziyade tanrı Asur adına yapılan beden temizliği ritüeli ile tahıl, buğday (öğütme)işlemine ifade etmektedir.²¹ Nitekim *AHw*'de de *narmaku Aššur ša kēnātım Aššur* hamam ayı şeklinde geçmektedir.²² Şu halde (*Narmak Aššur*) ša *Kēnātım*, tanrı Asur adına yapılan beden temizliği ritüeli ile birlikte tahıl, buğday (öğütme) işleminin yapıldığı ay olmalıdır.

(*Narmak Aššur*) ša *Kēnātım* kalıbının vâde ifadesi olarak kullanıldığına örnek,

Hunnia ile *Adad-şulūli* arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan *Kt n/k* 569 no'lu vesikada borcun *ša kīnātım* ayına kadar ödenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

Ö.y ¹⁾ 16 1/2 GÌN KÙ.G[I] ²⁾ pá-ša-lam SÍ[G₅]³⁾ ša ḥa-ra-an a-lim^k[ⁱ] ⁴⁾ i-šé-er ⁵⁾dİM-şú-lu-li ⁶⁾ Ḥu-ni-a i-šu ⁷⁾ a-na ša ki-n[a]-tim K. ⁸⁾i-ša-qal A.y ⁶⁾ Ḥunnia, ⁴⁻⁵⁾ *Adad-şulūli'den* ³⁾Asur'a sevkedilmekte olan. ¹⁻²⁾ 16 1/2 šeqel iyi pašallum altını⁶⁾ alacaktır.⁷⁻⁸⁾ ša kīnātım ayına kadar tartacak...²³

4. Maḥhur-ilt

Eski Asur Takvimi'nin dördüncü ayıdır. Bu ay aralığı Miladi Takvimde 23 Aralık-23 Ocak tarihleri arasına denk gelmektedir.

Eski Asur Dönemi metinlerinde farklı yazılışları bulunmaktadır. Nitekim (*ma-ḥu-ur-ì-lí*, *ma-ḥu-ur-DINGIR*, *ma-ḥu-ri!-Li*)- *DINGIR*.^{MEŠ}, zaman zaman *mu-mu-ur-ilāni*'deki (*DINGIR*.^{MEŠ}-ni) şeklinde fonetik kalıpları vardır. *maḥhur*, anlam itibariyle "tanrıların buluşması" ya da "buluşma" anlamlarına gelmektedir. Orta Asur Dönemi'nde ise söz konusu kelime *maḥru* yazılışıyla; huzura çıkmak, dua, temyiz ve tanrılara hitap şeklinde anlamlandırılmaktadır.²⁴ Ayrıca bu ay adı Eski Babil Dönemi Mari

²¹ CAD I/ K, 387.

²² Cancik v.dğr., "Middle Assyrian Calendrics", 100.

²³ Emin Bilgiç ve Sabahattin Bayram, *Ankara Kültepe Tabletleri II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, 15-16.

²⁴ Cancik v.dğr., "Middle Assyrian Calendrics", 100-101.

vesikalarında *mihru* yazılışı ile geçmekte olup, daha çok bir festival veya sunularda bulunulan ay olarak bilinmektedir.²⁵

Bu bağlamda *Mahhur-ilī*, sunakların yapıldığı, aynı zamanda insanların tanrı huzuruna çıktıkları ay olarak isimlendirilmelidir. Bu ay anlam itibariyle ve uygulanış biçimiyle günümüz insanları içinde büyük önem arz eden ve kutsal sayılan aylardan olmalıdır.

Mahhur-ilī kalıbının vâde ifadesi olarak kullanıldığına dair örnek;

Kt n/k 589no'lu mahkeme zabtı'dır. Vesikada *Mannu-kī-Ašur, Ušur-ša-İštar*'ın *mümessili (sıfatıyla)* tüm borcu *Mahhur-ilī* ayında ödediğini ifade etmektedir.

(Ö.y)¹⁴⁾ *um-ma Ma-nu-ki-A-šur-ma*¹⁵⁾ *a-ma-a a-wi-lu*¹⁶⁾ *a-ni-ú-tum lu i-dí-ú*¹⁷⁾ *i-na ha-mu-uš-tim*¹⁸⁾ *ša Šu-ma-bi₄-a ITU.KAM Ma-ḫu-<ur->ilī*¹⁹⁾ *li-mu-um E-na-A-šur DUMU Ì-lí-a*²⁰⁾ *a-na KÙ.BABBAR lu AN.NA lu mi-ma*²¹⁾ *lu TÚG.ĦĪ.A ša-zu-uz-tí*²²⁾ *Ú-šú-ur-ša-A-šur a-zi-zu*²³⁾ *az-ku-ma lu ší-ib-tám tal-qí-a.*¹⁴⁻¹⁶⁾ (Cevaben) *Mannu-kī-Ašsur*'un *limum'unun, Mahḫ<ur>-ili* ayının, *Šūmi-abia'nın ḫamuštum'unda*²⁰⁻²³⁾ *ya kalay, ya herhangi bir şey veya kumaşlar (hakkında) Ušur-ša-İštar*'ın *mümessili (sıfatıyla) muhatap olduğum parayı (borcu) ödedim.*²⁶

5. Abu šarrāni

Eski Asur Takvimi'nin beşinci ayı'dır. Bu ay aralığı Miladi Takvimde 23 Ocak-23 Şubat tarihleri arasına denk gelmektedir.

Eski Asur formunda *-áb ša-ra-ni -áb ša-ra-nu* şeklinde farklı yazılışları bulunmaktadır. Öte yandan bu ifade Orta Asur formunda farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Yani; *a-bu LUGAL^{MES}* ya da *a-bu-MAN^{MES}* yazılışları bulunmakta ve işaretler ile (*a-bu šarrāni [LUGAL^{MES}-ni]*, *a bu-šarrāni [LUGAL^{MES}-a-ni]*, *a-bu šarrānu [LUGAL^{MES}-nu]*, *a-bu šarrānu [LUGAL^{MES}-a-nu]* şeklinde yazılmaktadır. Görüldüğü üzere, bu ay isminin yazılışları arasında farklılık olsa da anlam bakımından bir süreklilik vardır. Bu noktada kraliyet atalarının kültüyle bağlantısı olduğu düşünülmektedir.²⁷ Nitekim J. Lewy, bu ifadelerden dolayı bu ayı "Kralların babalarının

²⁵ Daisuke Shibata, "Contiunity of Local Tradition in the Middle Habur Region in the 2nd millennium B.C.:", (eds. in H. Kühne), *Studia Chaburensia*, (2010): 222.

²⁶ Bilgiç ve Bayram, *Ankara Kültepe Tabletleri II*, 33-34.

²⁷ Cancik v.dğr., "Middle Assyrian Calendrics", 101.

ayı” olarak isimlendirmektedir.²⁸ Veysel Donbaz'a göre de *Ninurta-tukul-Aššur*'un arşivinden *abu šarrāni* için teklifleri anlatan bir metin çıkarılmıştır. Bu *bīt šarrāni* teriminden hemen önce gelen *abu* olarak belirtilen ifadeyi açıklamaktadır. Buna göre 15. ve 16. Satırlarda, *2 qa Ì 2 qa LÁL a-na a-bi a-na É.LUGAL^{MEŠ} ta-a-din*, "iki litre yağ, iki litre bal" Kralların evinin (sunağı) için teslim edildi".²⁹ Satırda geçen ifadeye göre Donbaz, *abu* sözcüğünün *apu* şeklinde okunması gerektiğini ve böylece bu ay adının Hurrice'den türeyen "ritüel çukuru" anlamına geldiğini ifade etmektedir.³⁰

Abu šarrāni kalıbının borç senedinin tanzim edildiği tarih olarak belirtildiğine dair örnek;

İmlik-ilum ile tüccar arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan *Kt. o/k 189* nolu vesikadır. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

...⁵⁾ *11 GÍN KÙ.BABBAR ša-ru-pá-am* ⁶⁾ *i-šér Im-li-ik-i-li-<im>*⁷⁾ *DAM.GÀR i-šú iš-tù* ⁹⁾ *ha-mu-utim ša Kur-ub-Ištar* ¹⁰⁾ *m[u]-uš-ta-qí-tim a-na* ¹¹⁾ *4 ha-am-ša-tim* ¹²⁾ *i-ša-qal.....*¹⁵⁾ *IT[U].I.KAM áb ša-ra-nu*⁵⁻⁷⁾ *11 šeqel saflaştırılmış gümüşü İmlik-ilum'dan tüccar alacaktır.* ⁷⁻¹²⁾ *muštaqqitum (olan) Kurub-Ištar'ın haftasından 4 haftaya kadar tartacak.* ¹⁵⁾ *ab šarrāni ayı...*³¹

6. *Hıbur/Hubur*

Eski Asur Takvimi'nin altıncı ayı'dır. Bu ay aralığı Miladi Takvimde 23 Şubat-23 Mart tarihleri arasına denk gelmektedir.

Bu ay adı Eski Asur metinlerinde *hu-bur* veya *hu-bu-ur* yazılışlarıyla geçmektedir. Orta Asur metinlerinde ise *hi-bur* şeklinde görüldüğü ifade edilmektedir. Söz konusu ay adı anlam itibarıyla belirsizliğini korusa da, *Hubur* sözcüğü genellikle ölümler dünyasının nehri ile ilişkilendirilmektedir. Nitekim "*Hubur* as place of the river-ordeal" ifadesi ile adalet tayin edici nehir anlamına geldiği de anlaşılmaktadır.³² Bu durum bu ismin modern Habur Nehri adı ile alakalı olabileceği düşüncesini de doğurmaktadır. *Tiamat*'ın diğer adı olarak da karşımıza çıkan *hubur* kelimesi Mari

²⁸ Julius Lewy, "The Assyrian Calendar", *Archiv Orientalni Orientalisches Institut*, (1939): 41.

²⁹ Veysel Donbaz, "House of the Kings" in the city of Aššur", (eds. in H. Otten, E. Akurgal, H. Ertem, A. Süel), Hittite and Other Anatolian and near Eastern Studies in Honor of Sedat Alp, *Anadolu Medeniyetlerini Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları 1*, Ankara (1992): 119.

³⁰ Donbaz, "House of the Kings" in the city of Aššur", 121.

³¹ İrfan Albayrak, *Kültepe Tabletleri IV*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2006, 30-31.

³² CAD H, 219.

metinlerinde de *Dingir Hubuur-Habur* şeklinde geçmektedir. Eski Babil Metinlerinde ise sokak adı olarak kullanılmıştır.³³

Öte yandan *Hıbur* sözcüğü Orta Asur Dönemi'nde hasat olarak tamamlandığı için bunu Mari takviminin son ayı olan *Ebūru* ile ilişkilendirmek de mümkündür. Orta Asur'da *Hıbur* ile özdeşleşmesi gereken terim, mahsullerin ölçüldüğü ve belki de saklandığı (*bīt hıburni*) sarayın bir parçası olan *hiburnu* terimidir. Orta Asur vesikalarına göre Hububat ölçümü için özel nitelikli olarak *sūtu (GIŠ.BÁN)šá i-bur-ni* veya *sūtu (GIŠ.BÁN) šá hi-bur-ni* veya *sūtu (GIŠ.BÁN) šá bīt (É) hıburni* olarak geçmektedir.³⁴

Hıbur ay isminin vâde ifadesi olarak kullanıldığına dair ilk örnek;

Enlil-bāni ile *Aššur-imitti'nin oğlu Dadâ* arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan *AKT I 19* no'lu vesikada, borcun başlangıç vâdesi, "*ištu SAG ITU. I.KAM Hıbur*" ifadesi ile zaman kesin olarak belirtilmiştir. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

¹⁾ 2 1/3 *ma-na KÙ.BABBAR*²⁾ *ša-ru!-pá-am i-šé-er*³⁾ *Da-da-a DUMU A-šur-i-mi-ti*⁴⁾ *UḪ.ME ša Sú-en₆*^{5)d} *En-lil-ba-ni i-šu SAG ITU.I.KAM*⁷⁾ *Hı-bu-ur...*¹⁻⁵⁾ *Tanrı Sin'in rāhibi Aššur-imitti'nin oğlu Dadâ'nun üzerinde Enlil-bāni'nin 2 1/3 mina tasfiye edilmiş gümüşü vardır*⁶⁻⁷⁾ *Hıbur ayının başından itibaren.*³⁵

Hıbur ay isminin vâde ifadesi olarak kullanıldığına dair ikinci örnek ise;

Lālumile İl̄-Kurub arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan *Kt. c/k 1452* no'lu vesikadadır. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

öy.¹⁾ 2/3 *ma-na KÙ.BABBAR*²⁾ *ša-ru-pá-am i-šé-er*³⁾ *DİNGİR-ku-ru-ub La-lu-um*⁴⁾ *i-šu i-š-tù İTU.KAM*⁵⁾ *'Hu`-bu-ur*⁶⁾ *a-na- 4 İTU.KAM'im`*⁷⁾ (*satır silinmiş*)⁸⁾ *i-ša-qal šu-ma*¹⁻⁴⁾ *İl̄-Kurub'un üzerinde Lālum'un 2/3 mina arıtılmış gümüşü vardır.*⁴⁻⁸⁾ *Hubur ayından (itibaren) 4 aya kadar tartacak....*³⁶

³³ CAD I/T, 219.

³⁴ Cancik v.dğr, "Middle Assyrian Calendars", 102-103.

³⁵ Emin Bilgiç- Hüseyin Sever- Cahit Günbattı- Sabahattin Bayram, *Ankara Kültepe Tabletleri I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, 38.

³⁶ Albayrak ve Erol, *Kültepe Tabletleri IX-a*, 210-211.

7. *Şip'um*

Eski Asur Takvimi'nin yedinci ayı'dır. Bu ay aralığı Miladi Takvimde 23 Mart-23 Nisan tarihleri arasına denk gelmektedir.

Eski Asur metinlerinde *şî-ip-um* ve *şî-ip-e-em* yazılışlarıyla geçen bu ay adı, aynı zamanda çoğu araştırmacı tarafından *şip'um* ya da *şip'im* şeklinde de yazılmaktadır. Ayrıca Orta Asur Dönemi takviminin ilk ayı olarak metinlerinde *şî-pu*, *şî-ip-pu* ve *şip-pu* şeklindeki yazılışlarıyla geçmektedir. Bunun yanında Yeni Babil Dönemi'nde de baharın ilk ayı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca *Sabūtu* kelimesinin yedi anlamına gelmesiyle *şippum'un* da Eski Asur Takvimi'nde yedinci ay olması arasında bağlantı kurulmaktadır.³⁷ Yukarıda verilen tabloda da *Sip'um* ayı Eski Asur Takvimi'nde yedinci ay olup, aynı zamanda 23 Mart-23Nisan tarihleri arasındaki 30 günlük zamanı kapsamakta ve Yakındoğu Coğrafyasının mevsimsel durumuna göre ilkbaharın³⁸ başlangıç ayı kabul edilmektedir.

Akadcada bir ekmek çeşidi olarak bilinen *sibu*³⁹ kelimesi *şip'um* olarak ifade edilen ay zanaatkârların festival yaptıkları ay olabilmesi ihtimal dâhilindedir. Eğer bunu doğru kabul edersek günümüzde de ahilik kültürü haftası kapsamında yapılan kutlamaların Anadolu ve Mezopotamya'da M. Ö. II. Binyıllara dayandığı söylenebilir. Öte yandan *şip'um* ekmek çeşidi olarak bilinmesine karşın *suppû/ sibu* şeklinde yazılışlarıyla Eski Babil'de yünden yapılan bir obje olarak bilinmektedir.⁴⁰ J. Lewy ise *Sip'um* sözcüğü için bayrak veya flama karşılığını teklif etmektedir.⁴¹ Bu halde yünden yapılmış bayrak anlamı da ortaya çıkmaktadır.

Şip'um ayının vâde ifadesi olarak kullanıldığına dair örnek;

Aḫu-qar ile *Kurkur'un oğlu Ennam-Aššur* arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan *AKT I 5* no'lu vesikadır. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

¹⁾ *10 GÍN.KÙ.BABBAR ša-ru-pá-am* ²⁾ *i-šé-er En-nam-A-šūr* ³⁾ *DUMU Ku-ur-ku-ur* ⁴⁾ *A-ḫu-qar i-šu* ⁵⁾ *iš-tu ḫa-mu-uš-tim* ⁶⁾ *ša I-tur₄-DINGIR* ⁷⁾ *A-šūr-ta-ak-lá-ku*

³⁷ Cancik v.dğr., "Middle Assyrian Calendrics", 103.

³⁸ Michel, "The Day Unit Within The Old Assyrian Calendar", 222.

³⁹ CAD S, 227.

⁴⁰ CAD S, 394.

⁴¹ Lewy, "The Assyrian Calendar", 39.

⁸⁾ITU.KAM *Şi-ip-im K.* ⁹⁾*a-na15 ha-am-ša-tim Ay.* ¹⁰⁾*i-ša-qal šu-ma...*¹⁻⁴⁾ *Kurkur'un oğlu Ennam-Aššur'un üzerinde Ağu-qar'ın 10 sheqel tasfiye edilmiş gümüşü vardır.* ⁵⁻¹⁰⁾ *Şip'um ayında Itür-ilum ve Aššur-taklāku'nun hamuštum'undan itibâren 15 haftaya kadar tartacak....*⁴²

Şip'um ayı adının borç senedinin tanzim edildiği tarih olarak belirtildiğine dair örnek ise:

Musa ile *Ašqūdum* arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan *AKT I 46* no'lu vesikadır. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

1) 3 2/3 GÍN 15 ŠE ²⁾KÙ. BABBAR li-tí i-še-er ³⁾ Áš-qú-dim Mu-sà ⁴⁾ tí-šu iš-tù ha-muš-tim ⁵⁾ša U-šu-ur-ša-Ištar ⁶⁾ ITU.KAM *Şi-pi-im* . ¹⁻⁴⁾ (Bayan) *Musa'nın Ašqūdum'da 3 2/3 sheqel 15 še'um liti gümüşü vardır* ⁶⁾ *Şip'um ayı.*⁴³

8. Qarrātum

Eski Asur'da festival adı olarak da bilinen *Qarrātum* yılın sekizinci ayıdır. Miladi Takvimde ise 23 Nisan-23 Mayıs tarihleri arasına denk gelmektedir. Ayrıca Eski Asur'da *qar-ra-tim*, *qa-ra-a-tim* ve *qá-ra-a-tum* şeklinde farklı yazılışları bulunmaktadır. Orta Asur formunda da *qa-ra-tu*, *qar-ra-tu*, *qar-ra-a-tu*, *qar-ra-tu*, *qar-ra-te*, *qar-ra-a-te*, *qar-ra-tu-qar-ra-atu* şeklindedir. Yeni Asur Dönemi'nde ise bu ay ismiyle ilgili olarak festival dışında herhangi bir açıklama yoktur.⁴⁴

Qarrātum ayı adının borç senedinin tanzim edildiği tarih olarak belirtildiğine dair örnek;

Enna-Aššur'un oğlu İdíya ile tüccar arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan *Kt. o/k 166* no'lu vesikadır. Vesika'nın ilgili kısmı şu şekildedir:

...⁵⁾14 GÍN KÙ.BABBAR/ *ša-ru-pá-am i-še-er*⁶⁾*I-dí-a DUMU E-na-A-šur* ⁷⁾ù *Hu-dí-la DUMU A-ga-a* ⁸⁾ DAM.GÀR *i-šu/ iš-tù ha-mu-uš-tim* ⁹⁾ *ša A-šur-lik DUMU Sú-kà-li-a* ¹⁰⁾ *a-na 3 ha-am-ša-tim / i-ša-qú-lu* ¹⁷⁾ ITU.KAM /*qá-ra-a-tum l[i-mu-u]m* ¹⁸⁾ *I-na-Sú-en* ⁶⁾ *DUMU Šu-[]*. 5-8) 14 sheqel saflaştırılmış gümüşü *Enna-Aššur'un oğlu İdíya'nın* üzerinden tüccar alacaktır. 8-10) *Sukkallīya'nın oğlu Aššur-malik'in haftasından*

⁴²Bilgiç v.dğr., *Ankara Kültepe Tabletleri I*, 20.

⁴³Bilgiç v.dğr., *Ankara Kültepe Tabletleri I*, 64-65.

⁴⁴ Cancik v.dğr., "Middle Assyrian Calendars", 103.

itibaren, 3 aya kadar tartacak. 17-18) *Qarrātum ayı, Šū[.....]'ın oğlu İnna-Su'en'in senesi.*⁴⁵

9. Kanbarta

Eski Asur Takvimi'nin dokuzuncu ayı'dır. Bu ay aralığı Miladi Takvimde 23 Mayıs-23 Haziran tarihleri arasına denk gelmektedir.

Eski Asur dilinde kelime *kán-bar-ta*, *kán-mar-ta*, *kán-wa-ar-ta*, *kà-an-wa-ar-ta* şeklinde yazılmaktadır. Ayrıca *Ta (!)-an (!)-wa-ar-ta* veya *Tan-mar-ta* şeklinde yazılışlarına da rastlanmaktadır.⁴⁶ Batı Sami dili kökenli olduğu varsayılan kelimenin *tan-BAR-ta* şeklindeki geçişlerine de rastlanmaktadır.⁴⁷ Orta Asur Dönemi belgelerinde ise *kal-mar-tu*, *kal-mar-te* bazen de *kal-mar-tu* şeklindeki yazılışlarıyla bilinmektedir.⁴⁸

Kanbarta ayı adının borç senedinin tanzim edildiği tarih olarak belirtildiğine dair ilk örnek:

Aššur-emūqī ile *Ennum-Aššur* arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan *AKT I*, 54 no'lu vesikadır. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

¹⁾ 30 *ma-na KÙ.BABBAR*²⁾ *ša-ru-pá-am i-še-er*³⁾ *En-um- A-šur*⁴⁾ *A-šur-e-mu-qi i-šu*⁶⁾ *ITU.1.KAM Kán-bar-ta...*¹⁻⁴⁾ *Aššur-emūqī'nin Ennum-Aššur'da 30 mina tasfiye edilmiş gümüşü vardı.*⁶⁾ *Kanbarta ayı....*⁴⁹

Kanbarta ayı adının borç senedinin tanzim edildiği tarih olarak belirtildiğine dair ikinci örnek ise:

Aššur-emūqī ile *Puzur-İštar* arasında yapılan toplu kayıt mahiyetinde olan *Kt. c/k 1398* no'lu vesika oldukça kırık durumdadır. Miktarı belli olmayan gümüşün verildiği tarih *Kanbarta* ayı ile ifade edilmiştir. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

⁴⁵ Albayrak, *Kültepe Tabletleri IV*, 31-32.

⁴⁶ Veysel Donbaz, "The Old Assyrian Month Name Kanwarta", *Journal of Cuneiform Studies*, 24 (1971): 26, Veysel Donbaz, "New Evidence on the Reading of the Old Assyrian Month-Name Kanwarta", *Ex Oriente Lux*, 28 (1984): 3.

⁴⁷ Lewy, "The Old Assyrian Calendar", 39.

⁴⁸ Cancik v.dğr., "Middle Assyrian Calendars", 103-104.

⁴⁹ Bilgiç v.dğr., *Ankara Kültepe Tabletleri I*, 72-73.

...⁴⁾ [x m]a-na KÙ.BABBAR i-šé-er Puzur₄-İštar ⁵⁾ [A-šù]r-e-mu-qi i-šu İTU.KAM Kan-bar-ta ...⁴⁻⁵⁾ Puzur-İštar'ın üzerinde Aššur-emūqī'nin [x] mina gümüşü vardır. ⁵⁾Kanbarta ayı.⁵⁰

10. Tīnātum

Eski Asur Takvimi'nin onuncu ayı'dır. Bu ay aralığı Miladi Takvimde 23 Haziran-23 Temmuz tarihleri arasına denk gelmektedir.

Akadca *tittum* tabiri bir meyve olan incir⁵¹ ya da incir ağacı anlamına gelmektedir. Ayrıca bu sözcüğü incirlerin olgunlaştığı ay olarak da düşünmek mümkündür.⁵² Nitekim bu tabir Eski Asur Takvimi'nde ise *té-i-na-tim* veya *ti-i-na-tum* şeklindeki yazılışıyla ay adı olarak kullanılmaktadır. Bu noktada yukarıda da ifade edildiği üzere çalışmada *Té'inatum* ayı esas alınarak Eski Asur Takvimi'ndeki ay isimleri ve onların sıralaması Miladi Takvimdekilerle mukayese edilmiştir. Bu bağlamda Asur toplumunun kullandığı takvim büyük öneme sahiptir ki Eski Asur vesikalarında incirlerin olgunlaştığı ay anlamına gelen *tīnātum* olarak ifade edilmiştir.⁵³

Tīnātum ayı adının borç senedinin tanzim edildiği tarih olarak belirtildiğine dair ilk örnek:

Šū- Kūbum ile Naplis'in oğlu Şillī-Adad arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan AKT I, 36 no'lu vesikadır. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

¹⁾1/3 ma-na 3 GÍN KÙ.BABBAR²⁾li-ti SIG₅³⁾ i-šé-er ⁴⁾ Šī-li-^dIM ⁵⁾ DUMU Na-áp-li-is ⁶⁾ Šu-Ku-bu-um i-šu¹⁵⁾ ú-ša-áb İTU-KAM ¹⁶⁾ Té-i-na-¹⁻⁶⁾ Šū- Kūbum'un, Naplis'in oğlu Şillī-Adad'da 1,73 mina 3 šeşel iyi cins liti gümüş vardır. ¹⁵⁻¹⁶⁾ Teinātum ayı. ".⁵⁴

Tīnātum ayı adının borç senedinin tanzim edildiği tarih olarak belirtildiğine dair ikinci örnek ise:

İyā'nın oğlu İlī-bāni ile Šū-Kittum'un oğlu En-nam-Aššur, Şaptamanika arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan *Kt. o/k 134* no'lu vesikadır. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

⁵⁰ Albayrak ve Erol, *Kültepe Tabletleri IX-a*, 139.

⁵¹ CAD T/I, 435.

⁵² Ayşe Uzunalimoğlu, "Karum'un II. Tabakasından Bir Grup Borç Mukavelesi", *AMM. 1992 Yıllığı*, (1993): 57.

⁵³ Lewy, "The Old Assyrian Calendar", 37.

⁵⁴ Bilgiç v.dğr., *Ankara Kültepe Tabletleri I*, 54-55.

Öy. ¹⁾ 2 ma-na 9 GÍN ²⁾ KÙ.BABBAR şa-ru-pá-am ³⁾ i-şé-er En-num-A-şur ⁴⁾ DUMU Şu-ki-tim ⁵⁾ ù Ša-áp-ta-ma-ni-kà ⁶⁾ Il₅-ba-ni DUMU I-a-a ⁷⁾ i-šu iš-tù ITU.I.KAM ⁸⁾ té-i-na-tim ¹⁻⁷⁾ 2 mina 9 şeqel saflaştırılmış gümüş Şū-Kittum'un oğlu En-nam-Aşşur ve Şaptamanika üzerinden İyā'nın oğlu İlī-bāni alacaktır. ⁷⁻¹⁵⁾ Te'inātum ayı.⁵⁵

Tīnātum ayı adının borç senedinin tanzim edildiği tarih olarak belirtildiğine dair ikinci örnek ise:

Mannum-kī-Aşşur ile Ilabrat-bāni arasında yapıla borç senedi mahiyetinde olan Kt n/k 833 no'lu vesikada buay borç senedinin tanzim edildiği tarih olarak görülmektedir, Aşşur-malik'in İmumu ile Tīnātum ayına tarihlidir. Söz konusu vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir: ¹⁾ 2/3 ma-na KÙ.BABBAR şa-ru-pá-am ²⁾ i-şé-er ^dNIN' SUBUR'-ba-ni ³⁾ Ma-nu-ki-A-şur i-šu ¹⁵⁾ ú-şa-áb ITU.KAM Te-i-na-tum..¹⁻³⁾ Mannum-kī-Aşşur'un Ilabrat-bāni'de 2/3 mina tasfiye edilmiş gümüşü vardır. ¹⁵⁾ Tīnātum ayında....⁵⁶

11. Kuzallu

Eski Asur Takvimi'nin 11. ayı'dır. Bu ay aralığı Miladi Takvimde 23 Temmuz-23 Ağustos tarihleri arasına denk gelmektedir.

Kültepe belgelerinde *ku-zal-lu*, *ku-zal-lim* ve *ku-zal-li* şeklinde farklı yazılışları bulunmaktadır. AHW 517 ve CAD K 613'de geçtiği üzere bu ay ismi olarak kullanılan *k/guzallu* "çoban" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Akadca olan ve ay adı olarak *ITI Ku-zal-li* şeklinde karşımıza çıkan ayı "çobanların ayı" olarak düşünmek mümkündür.⁵⁷

Kuzallum ayı adının borç senedinin tanzim edildiği tarih olarak belirtildiğine dair ilk örnek:

Aşşur-tāb ile Āmur-Šamaš arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan AKT I 38 no'lu vesikadır. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

¹⁾ 1/3 ma-na KÙ.BABBAR şa-ru-pá-am ²⁾ i-şé-er A-mur-^dUTU ³⁾ A-şur-DÙG i-šu ⁸⁾ lá iš-qú-ul K.⁹⁾ 1 1/2 GÍN.TA a-na ¹⁰⁾ x! 1 ma-na-im Ay.¹¹⁾ ší-ib-tám ¹²⁾ i-na

⁵⁵ Albayrak, *Kültepe Tabletleri IV*, 24.25.

⁵⁶ Uzunlumoğlu, "Karum'un II. Tabakasından Bir Grup Borç Mukavelesi", 56.

⁵⁷ CAD I / K, 613.

*ITU.KAMim*¹³⁾ *ú-ša-áb ITU.KAM*¹⁴⁾ *Ku-zal-lim...*¹⁻³⁾ *Āmur-Šamaš'ta, Aššur-tāb'ın 1/3 mina tasfiye edilmiş gümüşü vardır.*⁷⁻¹³⁾ *Eğer ödemezse; ayda her mina'ya birer şeqel fâizi ilâve edecek.*¹³⁻¹⁴⁾ *Kuzallum ay....*⁵⁸

Kuzallum ayı adının borç senedinin tanzim edildiği tarih olarak belirtildiğine dair ikinci örnek ise:

Adad-şulūlī ile *Pusānum* arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan *AKT I* 40 no'lu vesikadır. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

¹⁾ *1 ma-na 15 GÍN KÙ.BABBAR*²⁾ *ša-ru-pá-am i-şé-er!*³⁾ *Pu-sà-nim*^d *IM-şú--lu-li*⁴⁾ *i-šu iš-tù*⁸⁾ *ITU.1.KAM Kuzal-li..*¹⁻⁴⁾ *Adad-şulūlī'nin Pusānum'da 1 mina 15 şeqel tasfiye edilmiş gümüşü vardır.*⁸⁾ *Kuzallum ay....*⁵⁹

12. *Allānātum*

Eski Asur Takvimi'nin 12. ayı'dır. Bu ay aralığı Miladi Takvimde 23 Ağustos-23 Eylül tarihleri arasına denk gelmektedir.

Eski Asur Dönemi belgelerinde *a-lá-na-tim*, *a-la-na-tim* şeklinde yazılışları bulunmaktadır.

Akadca olan *Allānātum* tabirinin "meşe, meşe palamudu" anlamlarına geldiği kabul edilmekle⁶⁰ beraber, bir ceviz türü olduğu görüşünü savunanlarda vardır.⁶¹ Kültepe metinlerde, *allānum* meşe palamudundan ziyade "*ITU.KAM Allānātum*" "*allānātum ayı*= palamutların olgunlaştığı ve toplandığı ay" şeklinde bir kullanıma rastlanmaktadır. Nitekim bu ay Asurlu tüccarların kendi aralarında düzenledikleri borç vesikalarında *Kuzallum* ayından önceki ay olup, borcun ödeneceği zamanı gösteren bir vade ifadesi olarak kullanılmıştır.⁶² Eski Asur Takvimi'nde 12.ay olarak ifade edilen *allānātum* sözcüğü bazı araştırmacılar tarafından "tanrıya şükretme" olarak da

⁵⁸ Bilgiç v. dğr., *Ankara Kültepe Tabletleri I*, 56.

⁵⁹ Bilgiç v. dğr., *Ankara Kültepe Tabletleri I*, 59-60.

⁶⁰ CAD A/I, 354.

⁶¹ İrfan Albayrak, "Kültepe Metinlerinde Geçen Besin Maddeleri", *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri (2003): 64.

⁶² Kemal Balkan, "The Old Assyrian Week", *Studies In Honor of Benno Landsberger on His Seventy-Fifty Birthday*, (eds. H. G. Güterbock and T. Jacobsen); *Assyriological Studies 16*; *The University of Chicago Press*, Chicago (1965): 173.

belirtilmiştir.⁶³ Ayrıca *allānātum* ayı Tanrıça İstar için festivalin yapıldığı ve Ağustos'un ortalarından Eylül ayının ortalarına kadar devam eden döneme rastladığı da ifade edilmektedir.⁶⁴

Allānātum ayı adının borç senedinin tanzim edildiği tarih olarak belirtildiğine dair ilk örnek:

İmdilum İstar-malak ile *Enlil-bāni* arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan *Kt. a/k-933/bno*'lu vesikadır. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

Öy.¹⁾ *l ma-na KÙ.BABBAR şa-ru-pá-am* ²⁾ *ší-im Istar-ma-lá-ak* ³⁾ *Im-dí-lúm a-na* ^{4)d} *En-líl-ba-ni* ⁵⁾ *i-dí-in iš-tù* ⁶⁾ *ITU.1.KAM A-lá-na-tim* ¹⁻⁵⁾ *İmdilum İstar-malak'ın fiyatı olan 1 mina tasfiye edilmiş gümüşü Enlil-bāni'ye verdi.* ⁶⁾ *Allanatum ayından (itibaren)...*⁶⁵

Allānātum ayı adının vade olarak belirtildiğine dair ikinci örnek ise:

İmdī-illum'un ile *Aššur-bāni'nin* oğlu *Arši-aḥ* arasında yapılan borç senedi mahiyetinde olan *AKT I 20* no'lu vesikadır. Vesikanın ilgili kısmı şu şekildedir:

¹⁾ *1 ma-na 12 1/3 GÍN* ²⁾ *KÙ.BABBAR şa-ru-pá-am* ³⁾ *i-šé-er Ar-ší-aḥ* ⁴⁾ *DUMU A-šūr-ba-ni* ⁵⁾ *Im-dí-lum i-šu-ú* ⁷⁾ *i-ša-qal ITU.1KAM* ⁸⁾ *A-lá-na-tim...* ¹⁻⁵⁾ *Aššur-bāni'nin oğlu Arši-aḥ'ın üzerinde İmdī-illum'un 1 mina 12 1/3 sheqel tasfiye edilmiş gümüşü vardır.* ⁷⁻⁸⁾ *Allānātum ayının 1'inde ödeyecek.*⁶⁶

⁶³ Tuğba Sabuncuo, "Çivi Yazılı Belgeler Işığında M.Ö. 2. Bin Yıl Anadolu'sunda Tarım", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2011, 35.

⁶⁴ Lewy, "The Old Assyrian Calendar", 40.

⁶⁵ Hüseyin Sever, "Köle Satışı Hakkında Yeni Kültepe Metinleri", *XXXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi*, İstanbul (1998): 487-488.

⁶⁶ Bilgiç v.dğr., *Ankara Kültepe Tabletleri I*, 39.

Sonuç

Kültepe tabletlerinden Eski Asur toplumunun düşüncesinde zaman ve kavramlarının hem gündelik hayatta hem de finansal ve ticari anlamda daha geniş yer edindiği görülmektedir. Ayrıca bir yılın 30'ar günlük 12 aydan oluştuğu takvim sistemini kullanan Eski Asur toplumu, her ayın yıl içerisindeki zaman aralığını ve o ayın ismini belirlerken, kendinden önceki Sumer ve Akad toplumları gibi çoğunlukla siyasi, sosyal ve zirai olayların bağlantılı olduğu mevsimsel aktiviteleri temel almıştır. Nitekim kralın taç giymesi ve dini mekânları ziyareti veya tanrılara olan sunu zamanlarında yapılan etkinliklerin adını ay ismi olarak kullandıkları gözlemlenmektedir. Bu noktada Eski Asur Dönemi öncesindeki Sumer ve Akad ile çağdaşı Eski Babil ve daha sonraki Yeni Asur Dönemi takvimleri incelendiğinde ay ismi verme geleneğinin aynı düşünceye (siyasi, sosyal ve zirai olaylar) dayandığını ve aralarında büyük benzerliklerin olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Ancak bu durumu ay isimlerinin yazılışı konusunda söylemek ise çok zordur.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Eski Asur Takvimi'nde yer alan ay isimlerinin kralların kült ziyaretlerinden sonra ya da Anadolu halkının geçim kaynağı olan tarımsal faaliyetlerle bağlantılı olarak oluşturulduğu ve buna göre bir yıldaki 12 aylık zamanın 30'ar gün şeklinde sıralandığı görülmektedir. Ayrıca borç ve alacak sözleşmelerinde çoğunlukla söz konusu ay isimlerinin tarihleme veya vade aralığı olarak kullanıldığı da tespit edilmektedir. Bununla birlikte Eski Asur Takviminde yılın ilk ayın hangisi olduğu veya söz konusu takvimdeki ay zaman aralığının Miladi Takvimdeki hangi sürece denk geldiği henüz tartışma konusu olarak devam etmektedir. Bu amaçla çalışmada önerilen önemli hususlardan birisi Eski Asur Takvimi'ndeki ayların zaman aralığının Miladi Takvimdekilerle karşılaştırmasını sağlamak olmuştur. Ayrıca bu hususun daha iyi anlaşılması için karşılaştırılmalı tablo yapılmıştır. Tablodaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Eski Asur Takviminin birinci ayı 23 Eylül-23 Ekim tarihleri arasındaki zamanı kapsayan *Bēlti- ekallim* Ayı'dır. Dolayısıyla Eski Asur Takvimindeki 12 aylık yıl bunun üzerinden inşa edilmiştir.

Diğer taraftan çalışmada Eski Asur Takvimi'ndeki ay adlarının etimolojisi yeniden değerlendirilmiş ve konuya katkı yapacak sonuçlar elde edilmiştir. Bunun yanı sıra Eski Asur Takvimi'ndeki ay isimlerinin vade veya tarihleme olarak kullanılması ile ilgili Kültepe tabletlerinin neşredilmiş olanlarından örnekler verilmiştir.

Kaynaklar

ALBAYRAK, İ., " Kültepe Metinlerinde Geçen Besin Maddeleri", *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri (2003): 59-66.

ALBAYRAK, İ., *Kültepe Tabletleri IV*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2006.

ALBAYRAK, İ. ve EROL, H., *Kültepe Tabletleri IX-a*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2016.

BALKAN, K., "The Old Assyrian Week", *Studies In Honor of Benno Landsberger on His Seventy-Fifty Birthday*, (ed. H. G. Güterbock and T. Jacobsen; Assyriological Studies 16), *The University of Chicago Press*, Chicago (1965): 159-175.

BAYRAM, S., " Kültepe Tabletlerinde Geçen Yeni Bir Vâde İfadesi ve Çıkan Neticeler", *X. Türk Tarih Kongresi*, II, Ankara (1986): 453-462.

BİLGİÇ, E., SEVER, H., GÜNBATTI, C. ve BAYRAM, S., *Ankara Kültepe Tabletleri I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.

BİLGİÇ, E. ve BAYRAM, S., *Ankara Kültepe Tabletleri II*, Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

CAD *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago*, (eds. I. J. Gelb, B. Landsberger, A. L. Oppenheim ve E. Reiner), Vol.1, Part I, Published by the Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago 1964.

CANCIK, E., KIRSCHBAUM. ve JOHNSON, J. C., "Middle Assyrian Calendars", *In State Archives of Assyria Bulletin*, XIX, Padova (2011-2012): 87-157.

ÇEÇEN, S., "Koloni Devri Anadolu'sunda, Tarihi ve Sosyal Olayların Asurlu Tüccarlar Tarafından Tarihleme Olarak Kullanılışı", *Ankara Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi* 35 (1991): 49-59.

ÇEÇEN, S., "Yerli Kralların Mabedleri Ziyareti ve Çıkan Neticeler", *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirisi*, Çorum (1998): 119-124.

DERCKSEN, J. G., "Weeks, Months and Years in Old Assyrian Chronology", *Bibliotheca Orientalis*, 68, sy. 3-4 (2011), 233-243.

DONBAZ, V., "The Old Assyrian Month Name Kanwarta", *Journal of Cuneiform Studies*, 24 (1971): 24-28.

DONBAZ, V., "New Evidence on the Reading of the Old Assyrian Month-Name Kanwarta", *Ex Oriente Lux*, 28 (1984): 3-9.

DONBAZ, V., "The 'House of the King' in the city of Aššur", (ed. in H. Otten, E. Akurgal, H. Ertem, A. Süel), *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honor of Sedat Alp (Anadolu Medeniyetlerini Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları 1)*, Ankara (1992): 119-125.

GÖKÇEK, L. G. ve İNCE G., "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'da İnanç Sistemi", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* XII, sy. 1-2 (2016): 43-56.

GÜNBATTI, C., *Kültepe= Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

İSMAİL, B. Kh. ve POSTGATE J. N., "A Middle Assyrian Flock-Master's Archive from Tell Ali", *Iraq* 70 (2008): 147-178.

KÜÇÜKBEZCİ H. G., "Asur Ticaret Koloniler Çağında Asurlu Tüccarlar İle Anadolu Halkı Arasındaki İlişkiler", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 26 (2011): 25-58.

LARSEN, M.T., *Kültepe Tabletleri VI-c*, Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014.
LEWY, J., "The Assyrian Calendar", *Archiv Oritální Orientalisches Institut*, (1939): 35-36.

MICHEL C., "The Day Unit Within The Old Assyrian Calendar", (ed. in Ş. Dönmez) *Studies Presented in Honour of Veysel Donbaz, Hal Archives-Ouvertes*, Ege Publications, İstanbul (2010): 217-224.

SABUNCUO, T., "Çivi Yazılı Belgeler Işığında M.Ö. 2. Bin Yıl Anadolu'sunda Tarım", (Basılmamış Yüksek Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

SEVER, H., "Köle Satışı Hakkında Yeni Kültepe Metinleri", *XXXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi*, Ankara (1998): 485-494.

SHIBATA, D., "Contiunity of Local Tradition in the Middle Habur Region in the 2nd millennium B.C.:", (eds. in H. Kühne) *Studia Chaburensia*, Wiesbaden (2010): 217-239.

ŞAHİN, H. A., "M.Ö. II. Bin Yılın İlk Çeyreğinde Anadolu'nun En Önemli Ticaret Merkezi Olan Kaniş Kārumu Levantinizmin İlk Örneği Midir?", *38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara (2012): 2895-2906.

UZUNALİMOĞLU, A., "Karum'un II. Tabakasından Bir Grup Borç Mukavelesi", *AMM. 1992 Yıllığı*, (1993): 51-70.

<https://www.ishtartv.com/en/viewarticle,37896.html>, Old Assyrian Calendar- Oxford Studies, 2016-03-22 18:40:24.